

4. Od praslovanštiny ke slovanským jazykům – I.

Nejdůležitější hláskové změny v období protobaltském (1500–700/500 př. n. l.) s přesahem do protoslovanštiny (700/500 př. n. l.–300/400 n. l.)

1. **změna s v š po i, u, r, k** (= tzv. změna RUKI) – v jazycích indoíránských, arménštině, albánštině a části dialektů protobaltských (např. stind. *mūš-ikā-*, npers. *mūš*, psl. **myšb* < ie. **mūš-* ‘myš’). V psl. *š* > *ch* před zadními vokály a sonantami (**pors-o* > psl. **porchb*); **pirs-t-* > psl. **pirstb*

2. **ie. *k̄, ḡ* > psl. *s, z*** (v lit. *š, ž*, ve stind. *ś, j*) → **satémové** jazyky (= baltské, slovanské, indoíránské jazyky, arménština, albánština). Jinde došlo ke ztrátě palatálnosti *k̄, ḡ* > *k, g* → **kentumové** jazyky (= řečtina, jazyky staroitalské, keltské, germánské, anatolské, tocharština).

Např.: ie. **k̄mtom* > lat. *centum*, stangl. *hund* :: stind. *śata-*, av. *sata-*, lit. *šimtas*, psl. **s̄bto* ‘sto’

3. **ztráta aspirace ražených souhlásek** v psl. a balt.:

**dh* > *d* (ie. **dhūmo-* > stind. *dhūmá-*, lat. *fūmus* :: psl. **dymb*, lit. *dūmai*)

**bh* > *b* (ie. **bher-* > stind. *bhárati*, lat. *ferō* :: psl. **berq* :: **bolbjb* < **bel-*

4. splynutí labializovaných velár s prostými, ***k^h, g^h* > *k, g*** v tzv. **satémových** jazycích

Např. ie. **g^hou-* ‘hovězí dobytek’ > stind. *gau-*, psl. **govędo*, lot. *govs* :: ř. *βους* [būs], lat. *bōs*

5. ie. vokály ***ō, ā* fúzovaly** v psl. v jeden zadní nízký, mírně zavřený a mírně labializovaný vokál ***ǫ*** psl. *o* (byl-li původně krátký) → psl. *a* (byl-li původně dlouhý)

Např. ř. *σατᾶνᾱς* [satanās] ‘d’ábel’ > psl. **sotona*

6. rozložení původních ie. ***r, l, ŋ, ñ* na *ir, il, im, in* a *ur, ul, um, un***

Např. ie. **ul^hk^h-o-s* > lit. *vilkas*, psl. **vьlkъ* ‘vlk’

Nejdůležitější hláskové změny v období praslovanském (300/400–1000 n. l.)

Tendence k progresivní sonoritě slabik (= zákon otevřených slabik)
v praslovanštině – vlivem jejího působení došlo v praslovanštině k řadě změn:

1. Zánik koncových souhlásek

Např. **sūnus* (lit. *sūnūs*, gót. *sunus*) > psl. **synъ*
**sēmens* (stprus. *semen*, lat. *sēmen*) > psl. **sěmę*

2. Zjednodušení souhláskových skupin

Souhláskové skupiny typu *pn*, *bn*, *bd*, *ts*, *ds*, *ps*, *bs* apod. se zjednodušují tak, že odpadá 1. konsonant: **supno-* > **sъnъ*, **louksnā* > **loukchnā* > **luna*

Ve slovech prefigovaných prefixem *ob-* dochází ke změně morfematické stavby: v hláskové skupině *-bv-* zaniká hláska *v* a hláska *b*, původně součást prefixu, přebírá funkci hlásky iniciální: psl. **viděti* – **ob-viděti* > **o-biděti*

3. Monoftongizace diftongů (v pozici tautosylabické, tj. uvnitř jedné a téže slabiky):

oi, ai > āi > ē: např. ie. **lai-wo-* (lat. *laevus*, ř. *λαι(φ)ός* [laiuos]) > psl. **lěvъ*
na konci slova pod akutovým přízvukem je *i*: nom. pl. **vьlci* x ř. *λυκοί* [lykoi]

ei > i: např. ie. **weid-* (lit. *vėidas* ‘tvář’) > psl. **vidъ* ‘nazírání, vzhled’

ou, au > āu > u: např. ie. **roudh-* ‘červený’ > psl. **rudъ* x lit. *raũdas*

eu > ’u: např. ie. **leudh-* > psl. **l’udъ* ‘lid’ x ř. *ἐλεύθερος* [eleutheros] ‘svobodný’, lit. *liáudis* ‘lid’

Heterosylabická spojení typu vokál + i/u vedla k rozložení diftongu na vokál + j/v, přičemž *j* nebo *v* vytvořilo slabiku s následujícím vokálem:

např. 2. os. sg. **poi-e-ši* > **poješъ* ‘zpíváš’,

ale inf. **poi-ti* > **pěti* ‘zpívat’

Jestliže prvním vokálem v diftongu bylo *e*, v heterosylabické pozici se redukovalo na *ъ*:

např. **bei-e-ši* > **bъješъ* ‘biješ’

**trei-es* > **trъje* ‘tři’

4. Vznik nosovek

Nosové samohlásky **ę/q**.

Vznikly v praslovanštině jako jeden z projevů tendence k progresivní sonoritě slabik (zákon otevřených slabik) z tautosylabických sekvencí **e + n/m**

nebo **o/a + n/m**.

Nosovky vznikaly

(a) pravidelně uprostřed slova, tedy $e, o/a + n/m + C > e/q + C$,

např. **pę̃t̃* ‘pět’ < **pentī* (srov. ř. πέντε [pente], stind. *pañča*, lit. *penki*),
**pę̃t̃* ‘pout’; cesta’ < **pontī* (srov. stind. *panthā-* ‘cesta’, lat. *pons*, gen. *pont-is* ‘most’);

též $e + C < ɛn/ɛm + C$, ať šlo o původní **ṇ*/**ṇ*,

např. **paṇ̃t̃* ‘paměť’ < *-*m̃nt-* < *-*m̃nt-* (srov. lit. *atmintis* ‘vzpomínka, paměť, památka’, stind. *mati-* ‘mysl, myšlenka’, lat. *mens*, gen. *ment-is* ‘mysl’)
nebo

in*/im* v přejatých slovech,

např. *çę̃ta* ‘mince, zlaták’, *kę̃nędz̃* ‘kníže’, výpůjčky z germ. (srov. gót. *kintus*, germ. **kuninga-*);

(b) na konci slova před pauzou jen $-ēn/-ēm > -e$,

např. akuz. sg. zájm. 1. os. **mēm* > *mę̃* ‘mě’,

$-ān/-ām > ɔ$,

např. akuz. sg. **rę̃kę̃* ‘ruku’ (ř. koncovka je *-ān*, lat. *-ām*).

Jinak jsou střídnice jiné, a to (i) $-ɔ < *-ōn/*-ōm < *-ō̃n / *-ō̃m$, např. akuz. sg. (stsl.) *rabъ* < *-ōm* (srov. ř. *-on*, lat. *-um* < *-*om*), gen. pl. (stsl.) *rabъ* < *-*ō̃n* (srov. ř. *-ō̃n*);

(ii) $-y$ (též $-a$) < *-*ō̃n* / *-*ō̃m*,

např. nom. sg. **kamy* ‘kámen’ < **kamō̃n*, nom. sg. part. prez. akt. **vedy* (jsl., tak doloženo v stsl.) / **veda* (ssl., tak dnes ještě v č.) < **vedō̃n*;

(iii) $-b$ < *-*ɔm* < *-*ṇ*, např. akuz. sg. *kameň* < **kameňm* < **kamenim* < **kameňṇ*.